

Vzpostavlanje normalnih narodnogospodarskih financ

V svojem prispevku se bom omejil na ožje področje rekonstrukcije in sanacije bančnega sistema v naši državi, pri čemer glede na utečeno in dokaj neprecizno in edinstveno kvazi strokovno terminologijo, ki smo jo dolga leta načrtno uvajali v finančnem sistemu nekdanje države, osredotočam svoje razmišljanje na t. i. poslovno bančništvo.

Skoraj enotno mnenje analitikov s področja bančnega sistema naše nekdanje države in stanja v njem se dandanašnji izraža v naslednjih diagnozah ali trditvah:

1. Bančni sistem v Republiki Sloveniji od konca II. svetovne vojne dalje temelji na svojevrstni redistribuciji ustvarjenega družbenega proizvoda v smeri od tistih, ki so ga ustvarjali, k tistim, ki ga pač niso ali pa so ga v nezadostni meri. Od neto upnikov k neto dolžnikom. Sprevržena in sistemsko vzpostavljena lestvica najsplošnejših družbenih vrednot je na specifičnem denarnem področju pomenila sistematično vcepljanje finančnih ali občečloveških norm in načel, ki so bile v resnici svoje nasprotje; morala je bila zamenjana z nemoralo, etika z neetiko. Biti dolžnik je pomenilo jasen družbeni ugled in referenco in obratno. Varčevanje kot temelj slehernih financ je bilo prepuščeno ali nevednim ali je bilo preprosto vsiljeno določenim gospodarskim in negospodarskim denarnim transaktorjem na podlagi ukrepov ekonomske politike nekdanje SFRJ.

2. Centralno-planski gospodarski sistem, ki je v nekdanji SFRJ trajal nekje do obdobja 1950/51, ter kasneje uveden sistem socialističnega samoupravljanja sta finance vedno obravnavala kot posebno področje neposrednega intervencionizma države oz. partijskega vodstva. Vsi vidni politiki nekdanjega sistema so večinoma kazali jasno afiniteto do urejanja denarnih zadev na državni ravni. Zato seveda ni slučajno, da so se osnovni monetarni agregati določali na sejah CK ZKJ enako in z enako filozofijo kot kadrovanje reprezentance SFRJ v nogometu . . . , itd. V tej luči je bila vloga NBJ kot centralne banke vedno le uresničevanje ciljev monetarne politike kot sestavnega dela tekoče ekonomske politike, ki so bili izključna domena vsakokratne izvršilne oblasti, torej vsakokratnega zveznega izvršnega sveta. Programirana inflacija je bila samo ena izmed pojavnih oblik takšnih narodnogospodarskih financ in sistema. Nacionalna valuta je bila v tem smislu logično vpeta v uresničevanje tako postavljenih ciljev. Zato velja trditev, da je denar – YU-dinar opravljal le nekatere svoje tradicionalne funkcije, morda le kot plačilno sredstvo in kot sredstvo ali merilo za odlaganje plačil, torej kot kreditno sredstvo. Denar kot mera vrednosti in denar kot zaklad praktično nista obstajala ali pa sta bila prisotna v zelo deformirani obliki. Tudi monetarne reakcije prebivalstva na ukrepe nominalnih denarnih oblasti v podobi takratne NBYU so bile atipične, nepričakovane, čeprav morda edino racionalne.

3. Posledice vsega navedenega in seveda še mnogih drugih dejstev, katerih analiza bi bistveno presegala razsežnosti vprašanja, ki se ga v tem članku lotevam, so postopoma, a vendarle zanesljivo pripomogle k oblikovanju bančnega sistema, ki je bil po svoji vsebini bančni, ali širše, denarni antisistem. V bankah so odločali

¹ Janko Deželak, poslanec Skupščine Republike Slovenije.

dolžniki in posojilojemalci, njihove poslovodne strukture so vestno in dosledno izpolnjevale vsakokratne družbene plane, določene v samem vrhu monopolne partije. T. i. upravljavci bank so praviloma najemali posojila pri teh istih bankah in teh posojil praviloma tudi niso vračali oz. so jih vračali docela razvrednotene, po obrestni meri, ki je bila večinoma realno negativna. Kapital torej ni imel svoje (realne) cene in logična posledica takšnega sistema je bila uporaba razpoložljivega kapitala na politično-voluntarističen način. In morda prav na tem področju je socializem kot ekonomski sistem v največji možni meri dokazal svojo nesposobnost in objektivno, zgodovinsko zaostalost ali neustreznost v primerjavi z družbenimi in ekonomskimi ureditvami sosednjih, nam primerljivih držav Evrope in razvitega sveta.

Zame osebno ni slučajnost, da pričetek dejanske sanacije bank in denarništva v Republiki Sloveniji nekako sovпада z nastankom nove, suverene in demokratične države na naših tleh. Sistem, ki ga postopoma in morda prav na tem specifičnem področju mukotržno zapuščamo, je bil zanesljivo in nekako predvidljivo okolje za vse vrste nedoslednosti, voluntarizma in negativnosti vseh vrst. Posledice gospodarske in posebej finančne »antipolitike« so v vsej svoji razsežnosti udarile nazaj in v javnosti so se začele pojavljati prve številke o javnem dolgu te države na ravni pribl. 7 do 8 mio dolarjev. Nekateri opozarjajo, da bo končna številka bistveno večja na račun različnih dvomov in nerealno izkazanih stanj v bilancah naših podjetij in bank. Po višini javnega dolga sicer zanesljivo ne sodimo v sam vrh najbolj zadolženih držav sveta; toda naš problem je obstoječa gospodarska sestava, ki takšna, kot je, ne omogoča bistvenega povečanja kosmatega domačega proizvoda (GDP-ja) na kratek rok. Ta cilj zanesljivo lahko dosežemo le z novimi naložbami, novim kapitalom in predvsem z domačimi prihranki, ki pa jih sedaj denarni in bančni sistem realno ni v stanju oblikovati in investirati. Tako je krog sklenjen in problem je rešljiv le ob izredno domišljeni, stabilizacijsko naravnani makroekonomski politiki vlade ob upoštevanju pri tem dodatnih težav, ki izvirajo iz majhnosti naše ekonomije in majhnosti našega denarnega področja. Vendar bodo strukturne spremembe neogibne, tako tiste, ki bodo temeljile na t. i. šok terapiji, kot tudi tiste druge, znane kot politika postopnega prilagajanja. Zlasti na področju sicer klasičnih institucij postkapitalističnega sveta bi osebno priporočal radikalnejše poteze (trg kapitala in vrednostnih papirjev, zmanjšanje sedaj preobsežnega državnega intervencionizma, forsirano privatiziranje ali odprodaja nekaterih največjih industrijskih socialističnih gigantov – velikih zablod naložbene politike prejšnjega sistema . . . ipd., ipd.).

Sanacijo (ozdravitev) bančnega sistema dosledno povezujemo s hkratno sanacijo realnega sektorja oz. gospodarstva. Iz same narave obeh procesov izhaja nujnost njune hkratne uporabe. Konec koncev se investicijske zablode preteklosti in posojila, ki jih takšna podjetja objektivno nikoli ne bodo vrnila, naplavljava v bilancah stanja naših bank oz. predvsem v največji od njih. Z rahlo poenostavitvijo lahko celotni javni dolg Republike Slovenije strukturiramo v naslednje njegove elemente:

a) terjatve bank do podjetij (kreditojemalcev) oz. t. i. kontaminirana aktiva bank,

b) terjatve občanov oz. državljanov RS. do bank iz trenutno zamrznjenih deviznih depozitov,

c) terjatve bank do države Slovenije,

d) neporni zunanji dolg nekdanje skupne države SFRJ, ki odpade na Slovenijo.

Logično je, da vsak naštetih element javnega dolga predpostavlja specifično obravnavo in instrumentalizacijo, kar pomeni, da bo proračun države obremenjen z različno intenziteto in časovno dinamiko.

Vsaj zame je bilo docela jasno, da javni dolg, nastal na tak ali drugačen način, vsaka civilizirana država enostavno mora najprej prepoznati in nato odplačevati. Če (pre)pustimo ta problem nedotaknjen, ga sicer lahko ignoriramo, posledice za narodno gospodarstvo kot celoto pa so v tem primeru največkrat še negativnejše. Uzakonita se načelo splošne prevlade dolžnikov nad upniki in načelo finančne džungle in nediscipline, za katero se je že izkazalo, da izjemno »ugodno« vpliva na počutje nekaterih podjetij, praviloma največjih, ki so sposobna preživetja samo ob tesni naslonitvi na državo in njen proračun. Toda tudi proračun financiramo davkoplačevalci in tako je krog nelogičnosti ob reakcijah v in zunaj parlamenta na pristop k javnemu dolgu sklenjen! Poleg tega je tu še pomemben del javnega dolga iz terjatev tujih upnikov do rezidentov in države Slovenije, katerega servisiranje in redno odplačevanje ne trpita nikakršnega odlašanja ali ignoriranja, če dejansko želimo izboljšati našo finančno in vsakršno kredibilnost in zmanjšati nepotreben »deželni riziko«, ki nas še vedno zlovešče spremlja...

Seveda pa javni dolg, njegovo upravljanje in sanacija bank predpostavljajo nekatere izhodiščne zahteve, ki smo jih v odboru za kreditno-monetarni sistem in politiko Skupščine jasno, nedvoumno opredelili v treh točkah, in sicer:

1. Sanacija bank mora temeljiti na novi lastninski strukturi novih ali prenovljenih slovenskih bank, pri čemer so novi lastniki bank in s tem njihovi upravljavci le neto upniki (deponenti) teh bank. Dosedanjim »lastnikom« bank se dokončno zahvali za sodelovanje in se jim kapital, sicer še vedno družbenega porekla, dokončno odpiše.

2. Sanacija bank mora promovirati in uvesti tudi novo poslovodstvo (menedžment) bank, kjer mora imeti parlament te države in preko njega davkoplačevalci odločilni glas ali težo.

3. Sanacija mora temeljiti na novem, dodatnem kapitalu domačega in tujega porekla.

Vrsta domačih finančnih strokovnjakov odločno zagovarja navedene tri točke in tudi tuje inštitucije ter svetovalci opozarjajo na doslednost pri vztrajanju pri teh načelih. Jasno je tudi to, čeprav v razpravah večkrat tudi nepravilno interpretirano, da je obvezna predhodna faza sanacije bank v Republiki Sloveniji očiščenje njenih bilanc stanja in konvertiranje nekaterih plasmajev materialne narave (razkošnih stavb, predstavniške mreže doma in v tujini, predimenzioniranih reprezentančnih objektov in počitniških zmogljivosti ipd.) v likvidnejše naložbe in zmanjšanje celotne vsote javnega dolga na objektivno spodnjo mejo. Ti postopki predpostavljajo predhodno revizijo bilanc vseh bank v tujini, kjer je kapital slovenskih bank znotraj države na račun različnih dobroimetij v tujih bankah in podjetjih, kamor naj bi kapital in dobiček ilegalno »potovala« v prejšnjem sistemu, največkrat v obliki zasebnih nakupov ali ustanavljanj firm v tujini z družbenim denarjem itd. Gre za področje klasičnega gospodarskega kriminala in oblast se lahko loti tega vprašanja, ne da bi ga postavljali v kontekst javnega dolga te države in ozdravitve njenih bank.

Želena stanje ali pričakovani končni cilj vseh teh operacij naj bi bil normalen, konkurenčni bančni sistem v Republiki Sloveniji s ponovno vzpostavljenim zaupanjem v slovenski tolar in z normalnimi, evropsko primerljivimi stroški denarnega posredovanja oz. ceno kapitala. Ta pot je zame edina logična in »ataka« na obstoječo nenormalno obrestno maržo bank lahko vodi le preko njihovega saniranja in

očiščenja bilanc. Administrativno predpisovanje cene kapitala se v svetu v nam primerljivih državah ni obneslo in denarne operacije so se pač preselile v ilegalo oz. transakcije, ki jih je bilo praktično nemogoče nadzirati, kaj šele uravnnavati. Vloga centralne banke kot banke bank se praktično razvrednoti ali ukine. Narodnogospodarske posledice administrativnega urejanja obrestne mere bank bi bile dolgoročno katastrofalne. Zato si v končni fazi procesa sanacije bank predstavljam morda pet do šest regijsko in kapitalsko uravnoteženih bank ter »množico« manjših, specializiranih za čisto določene denarne operacije in trgovanje. Proces sanacije v celoti bo zanesljivo trajal pet, morda tudi več let.

Če bodo parlament in vlada Republike Slovenije ter Banka Slovenije usklajeno delovali ter vodili postopke sanacije na teh načelih, ne vidim razlogov za pesimizem. Vsakdo naj opravi in opravlja funkcije po ustavi in zakonih. Možni problem vidim v dveh smereh, in sicer:

Politizacija vprašanja sanacije bank

Po prvih demokratičnih volitvah, v času postopne tranzicije enopartijskega monopola in samoupravljanja v demokratično, pluralno ter tržno usmerjeno družbo in državo smo imeli dovolj in preveč priložnosti seznaniti se z neko izredno nevarno prakso (s)politizirati nekatera v izhodišču tudi in predvsem strokovna opravila in naloge. Na tem področju se to kaže kot enačenje sanacije slovenskih bank s problemom zamenjave rdečih direktorjev v poslovodstvih in upravnih strukturah teh bank. Ne znamo ali nočemo si postaviti v bistvu zelo preprostega vprašanja: v kakšne banke bomo v bodoče nalagali svoje osebne prihranke, izražene v slovenski nacionalni valuti SIT? V kadrovske in kapitalske prenovljene ali obstoječe? V takšne, ki bodo trdno zagotavljale realni donos na vloženi kapital, ali v takšne, za katere ne bomo nikoli dovolj prepričani o strokovno-profesionalni pristojnosti menedžmenta, da se bo (več) uklonil morebitnim novim ali starim političnim elitam, ki bodo, tako je videti, vedno imele finance za nekakšen fevd za izživljanje svojih vsakršnih kompleksov ali neizživetosti? Odgovor se postavlja nekako že sam po sebi, pa se vendarle silno problematizira in politizira. Zakaj? Ali pa gre tudi v tem primeru za tako značilne poteze značilnega slovenskega povprečnega značaja, ki se obotavlja tudi tedaj, ko bi moral povleči enostavno, čeprav tudi radikalno potezo? Ali pa gre za preprost in subjektivno razumljiv interes sedanjih mogotcev v bankah, ki enačijo lastno usodo z usodo narodnogospodarskih financ in sistema? Reakcije na poteze, ki jih bosta vlada in Banka Slovenije objektivno morali vleči v skorajšnjem nadaljevanju že začelih postopkov sanacije, bodo zanesljiv pokazatelj razpoloženja in »stanja duhov« na strani sedanjega finančnega vodstva.

Pristop k sanaciji

Slovensko bančništvo se načeloma lahko sanira organizirano, sistemsko ali pa neorganizirano, stihijsko. Če pojmujeemo zakonsko opredelitev (neto) javnega dolga, nadzor monetarnih oblasti in usklajevanje postopkov s strani vlade in parlamenta Republike Slovenije kot organizirano upravljanje postopkov saniranja bank, pa se seveda enak cilj lahko doseže tudi na drug, vendar narodnogospodarsko bistveno drugačen, škodljiv način. Niso namreč osamljene ideje, da bomo pač

na pogorišču starega zgradili nov sistem bančništva v naši državi. Ne lastim si absolutnega avtorstva nad tezo, da bi neorganizirana, stihijska sanacija bank privedla do naslednjih katastrofalnih posledic:

a) bistveno povečanje končnega zneska javnega dolga s sedanjih pribl. 7–8 mio \$ na morda dva ali trikrat večji znesek;

b) ker bi zlom denarnega sistema pomenil hkrati tudi zlom realnega sektorja, torej gospodarstva, bi se na isti točki katastrofe znašli tudi zdravi, najvitalnejši deli slovenskega gospodarstva, ki ne bi bili v stanju najti lastne odrešilne poti iz dolžniško-upniških kriz oz. blokad, serij bankrotov in likvidacij;

c) število brezposelnih bi naraslo na pretežno večino aktivnega prebivalstva Slovenije in ni politične sile ali stranke, ki bi znala ali zmogla obvladovati nastajajoče socialne probleme;

d) strahovito bi upadel zunanji imidž samostojne države Slovenije, njena kredibilnost in rating bi se ustavila tam nekje na ravni Zimbabveja itd.;

e) tuje denarne inštitucije bi nam najverjetneje obrnile hrbet ali pa bi uvedle nekakšno prisilno upravo nad državo v celoti itd., ipd.

Po nekaterih informacijah se t. i. divja sanacija bank na Slovenskem že odvija na podlagi posamičnih prenosov žiro računov nekaterih praviloma boljših slovenskih firm iz obstoječih kontaminiranih v razne nove, manjše in tudi tuje banke, ki delujejo v slovenskem denarnem sistemu. Neorganiziran in neuskladen proces v tej smeri lahko posledično močno in neselektivno omeji obseg kreditne aktivnosti teh bank in pričakovati je resne zastoje v denarnoblagovnih transakcijah do zdaj nadpovprečnih podjetij. Tudi različne tuje banke in banke s pretežnim lastniškim deležem tujih pravnih oseb vstopajo v slovenski denarni in bančni prostor, toda ne v smislu razbijanja monopola največje med njimi, temveč predvsem za pridobivanje ekstraprofitov na račun posojil, ki jih tudi tem kapitalsko zdravim bankam uspeva realizirati po ceni $R+r$ v slovenskem denarnem prostoru. Tudi naložbena politika teh bank glede na močne tolarske in devizne depozite (še) ni uravnotežena in Republika Slovenija še vedno ni deležna pravih ali pričakovanih investicijskih učinkov tovrstnega varčevanja lastnega prebivalstva itd. Torej neke vrste sanacija bank že poteka in če ne bomo sprožili »uradnih« mahanizmov in »uradnih« postopkov preko pristojnih inštitucij in nadzorovano in organizirano pričeli s procesom sanacije bank, se nam zna zgoditi sanacija z bistveno večjim javnim dolgom te države in z bistveno večjimi (nepotrebni) stroški. Kdo je v stanju prevzeti nase vso odgovornost za takšen črn scenarij? Sam sem zmerom optimist in verjamem v pretežno demokratično zrelost Slovencev, ki naj bi jim bili stabilen slovenski denar, konkurenčno bančno okolje in zaupanja vredne denarne inštitucije stvarne in nadstrankarske vrednote. Morda ne vsem in ne takoj ali hkrati, kar pa ni razlog za kakršno koli odlašanje. Enkrat za vselej se moramo odmakniti od sistema socialističnih financ, ki je bil svoja lastna antiteza, svoje lastno nasprotje in čudaštvo.